



Universiteit Utrecht

(Vuurwerk) angst?!

Preventie is de helft gewonnen

Faculteit Diergeneeskunde Gedragskliniek voor Dieren

GEDRAGSKLINIEK INFO | nr. 12

Beste lezer,

Met het einde van de zomertijd start de aanloopperiode naar de feestdagen. Voor veel dieren betekent dit een angstige tijd met onverwacht geknal, lichtflitsen en opkringelende kruitdampen. Gelukkig zijn de meeste dierliefhebbers wel doordrongen van deze vuurwerkangst en zijn er in deze tijd tal van adviezen en tips te vinden voor diereigenaren om oud en nieuw ook voor dieren te veraangenamen. Een zorgvuldige begeleiding van jonge dieren in deze vuurwerkperiode kan preventief werken ter voorkoming van angst voor harde geluiden. Volwassen dieren vragen een individuele benadering, omdat angst voor harde geluiden dieper kan liggen dan alleen angstgedrag rondom vuurwerk op oudejaarsavond. Met deze infobrief willen wij u graag ondersteunen bij het geven van advies aan eigenaren van honden met angst voor harde geluiden en /of vuurwerkangst.

Mochten er n.a.v. deze infobrief vragen zijn of mocht u andere vragen hebben over gedragsproblemen, dan kunt u ons op het telefonisch spreekuur bereiken (voor contactgegevens zie elders in deze infobrief).

Het team van de Gedragsskliniek voor Dieren wenst u veel leesplezier, een prettige jaarwisseling en een gelukkig 2019!

Met collegiale groeten,

HET TEAM VAN DE GEDRAGSKLINIEK VOOR DIEREN

Consultdagen

CONSULTDAGEN HOND EN KAT:
Dinsdag van 8.15 – 14.15 uur

Telefonisch spreekuur:
maandag en donderdag
tussen 12.00 – 13.00 uur
T 0900-KIES GKD
E gedraghondkat@uu.nl

CONSULTDAGEN PAPEGAAI:
donderdag en vrijdag 9.00-12.30 uur
en op afspraak

Telefonisch spreekuur:
elke werkdag tussen
13.30-14.30 uur
T 030-2531799
E gedragpapegaaai@uu.nl

Universiteitskliniek voor gezelschapsdieren
Adres: Yalelaan 108
3584 CM Utrecht
www.uu.nl/diergeneeskunde/gedragsskliniek



0900-KIES GKD

Bellen met de gedragsskliniek voor dieren? De Gedragsskliniek voor Dieren een telefonisch spreekuur op 0900-KIES GKD / 0900-5437453 (80ct/min). Het spreekuur is verruimd naar ma. en do. tussen 12:00-13:00.

Indien u deze nieuwsbrief niet meer wenst te ontvangen, stuurt u dan een mailtje naar secretariaat.communicatie.vet@uu.nl



Van angst voor vuurwerk naar angst voor alle harde geluiden?

Helaas tref je rondom oudennieuw niet alleen huisdieren aan die “eventjes” rondom de vuurwerkperiode schrikken van een vuurpijl of de knal van een rotje, maar ook dieren die daarna nog maanden lang moeten herstellen van deze ingrijpende periode. Of nog erger, dieren die vanaf een dramatisch verloop van de jaarwisseling ineens bang zijn voor allerlei harde geluiden en niet meer naar buiten willen, ook niet meer bij mooi weer als de zon schijnt en alle gevaren lijken geweken. Met name bij honden blijkt uit klinische studies dat angst voor harde geluiden steeds vaker wordt gediagnosticeerd (geschat op 20% van de huishonden populatie, Mills, 2005) en dat dit uiteraard ook zorgen baart met het oog op het welzijn van deze dieren.

JONG GELEERD, OUD GEDAAN

Uit een inventariserend onderzoek met behulp van vragenlijsten aan eigenaren bleek dat reacties op vuurwerk, geweerschoten en onweer vaak samen optreden. Dit in tegenstelling tot verlatingsangst of andere vormen van angsten in andere contexten dan geluid, waarbij dit niet samen gaat. Een individu lijkt specifiek gevoelig te kunnen zijn voor akoestische stimulatie (Sherman and Mills, 2008; Blackwell et al., 2013). Deze individuele sensitiviteit voor geluidsprikkels wordt veroorzaakt door een verweven wisselwerking tussen genetische predispositie -het erfelijk wel

of niet sensitief zijn voor akoestische stimulatie- en de vroege levenservaringen -in de eerste socialisatiefase tussen de 3-12 weken wel of niet weloverwogen en geleidelijk aan een diversiteit aan geluidsstimuli zijn blootgesteld. Dit wordt door Mills (2005) een temperament trait genoemd.

Recente onderzoeken, zoals van Tiira and Lohi (2015), wijzen ook op het verband tussen geringe moederzorg als pup en de gevoeligheid voor de vorming van angstgedrag op volwassen leeftijd in het algemeen. Specifiek benoemden Pierantoni et al. (2011) eerder al het risico voor hogere reactiviteit op geluiden (en excessief blaffen) na een verkorte periode van moederzorg.

Andersom, zag men na langdurige, intense moederzorg (kwalitatief goede moederzorg) in de eerste drie levensweken, de neiging tot meer exploratief gedrag, minder locomotie en minder blaffen, als de pup op acht weken leeftijd kort alleen werd gezet (Guardini et al., 2016).

Het wordt steeds duidelijker dat de eerste levensfase van essentieel belang is om als volwassen dier succesvol met allerlei omgevingsprikkels om te kunnen gaan (individueel adaptief vermogen). De effecten van de eerste levensfase op het risico voor de vorming op probleemgedrag staan uitgebreid beschreven in een recent verschenen reviewartikel van Dietz et al. (2018)

EEN GOEDE GEDRAGSDIAGNOSTIEK IS EEN MUST

Uiteraard dient ook bij een ogenschijnlijk makkelijk te diagnosticeren gedragsprobleem als "vuurwerkangst" bij elke anamnese de invloed van bovenstaande primaire oorzaken uit te worden gevraagd. Individuen waarbij de genetische achtergrond en / of een suboptimaal verlopen eerste levensfase een rol spelen bij de vorming van de geluidsangst, zijn namelijk ook meer gevoelig voor terugval, of voor het verder ontwikkelen van een breed scala aan angsten (Mills, 2005). Daarnaast kan bij dieren met een dergelijke specifieke achtergrond soms één incident met een hard geluid al leiden tot heftige gedragsproblemen (traumavorming), hetgeen zich vervolgens ook nog eens extra kan uitbreiden in de tijd, snel of langzaam (Mills, 2005). Natuurlijk kan dus elk individu een trauma oplopen in afhankelijkheid van de intensiteit van de prikkel, maar een extra gevoeligheid hiervoor kan dus gelegen zijn in de interactie met een stuk erfelijkheid en de eerste levensfase. Een goede gedragsdiagnostiek is daarom een absolute must voor de juiste keuzes.

UITBREIDING VAN EEN GEDRAGSPROBLEEM DOOR GENERALISATIE

Het (leer)proces dat angst voor een specifiek geluid zich uitbreidt naar angst voor allerlei andere harde geluiden wordt generalisatie genoemd. Generalisatie kan ook inhouden dat de angst zich uitbreidt naar andere situaties en contexten. Op zich is generalisatie een fenomeen dat zeker onder natuurlijke omstandigheden uitermate adaptief kan zijn: immers je komt in de natuur niet vaak identieke situaties en contexten tegen en zo leer je snel informatie dat van levensbelang kan zijn om te overleven (bijvoorbeeld vluchten voor bedreigende prikkels) ook toe te passen in andere condities (Lindsay, 2000). Generalisatie kan echter ook de opmaat zijn voor het snel uitbreiden van probleemgedrag, waarbij een aanvankelijk geluidstrauma -vanaf een duidelijk aanwijsbaar moment en met een duidelijk aanwijsbare aversief ervaren prikkel - snel verder ontwikkelt naar meer fobische kenmerken - zonder aanwijsbare aanvangsmomenten of prikkels en waarbij de angst niet meer in verhouding staat tot de reële dreiging.

Voor een succesvolle trainingsinterventie wil je idealiter gaan trainen op één specifieke prikkel. Immers op één specifiek geluid trainen is makkelijker dan op tien verschillende geluiden. Als de angst van een hond snel generaliseert dan kan het behaalde trainingssucces voor het ene geluid al weer snel worden ingehaald met een nieuw ontstane angst rondom een ander geluid of situatie. Dat is dus dwelen met de kraan open. Een negatieve anticipatie op een grote hoeveelheid aan prikkels en situaties kan zo'n grote algehele onrust geven dat dieren helemaal geen rustmomenten meer kunnen vinden. Dit heeft dus serieuze welzijnsconsequenties voor het dier.

Voor de juiste begeleiding, c.q. behandeling van een dier met angst voor harde geluiden is uitgebreide anamnese en diagnostiek onontbeerlijk. Vraag bijvoorbeeld altijd naar het bestaan van angsten bij de ouderdieren en de nestgenoten, gehanteerde socialisatieprotocollen bij de fokker en het verloop van de eerste levensfase bij

thuiskomst en het resultaat van de (puppy)cursussen of trainingen. Daarnaast is kennis over bepaalde rasspecifieke gedragseigenschappen en eventuele angstige foklijnen bij bepaalde rassen behulpzaam bij de diagnose.

Bovenstaande vragen geven zowel inzicht in erfelijke aspecten alsook ervaringen in de jonge levensfase die de angst voor geluiden mede verklaren en geven hiermee ook een indicatie voor de prognose. Daarnaast bepalen zaken als de snelheid en mate van herstel en het bestaan van specifieke of gegeneraliseerde angst de oplossingsrichting voor die specifieke hond met die specifieke baas. Uitgangspunt is echter altijd: hoe dieper de primaire oorzaken van een vuurwerkangst - erfelijkheidscomponent en eerste levensfase factoren - en hoe groter de neiging tot generalisatie, des te eerder de keus voor een langdurige inzet van gedragsmedicatie in combinatie met gedragstherapie om het welzijn van het dier te verbeteren en om verdere generalisatie van het angstprobleem te voorkomen. Het is dus van groot belang om onderscheid te maken tussen de behandeling van een dier met dit kaliber gedragsprobleem en een dier dat 'eventjes' een heftige schrikreactie geeft de klap van een vuurpijl. Tijdig behandelen van angst voor hard(e) geluid(en) kan veel leed voorkomen.

ROL VAN DE DIERENARTS

In het onderzoek van Blackwell et al. (2013) wordt genoemd dat slechts 1/3 van de eigenaren professionele hulp zoekt voor hun hond vanwege zijn angst voor harde geluiden, bij een dierenarts of andere dierprofessional. De reden van dit kleine aantal blijft onduidelijk in dit onderzoek, maar het is wel opvallend laag te noemen, wetende dat ernstige geluidsangsten zo'n enorme impact kunnen hebben op de omgang met je huisdier, maar vooral het welzijn van het dier.

Dierenartsen spelen een belangrijke rol bij het herkennen en identificeren van angst gerelateerd gedrag, het behandelen van angststoornissen en bijvoorbeeld het op tijd doorverwijzen van eigenaren naar professioneel geschoolde diergedragstherapeuten (zie o.a. www.certipet.org). Gezien het lage aantal eigenaren dat op dit moment advies zoekt, is hier nog een groot terrein te winnen.

WAT ADVISEERT U BIJ VUURWERKANGST?

Ten aanzien van de vuurwerkperiode is uw cliëntenbestand op te splitsen in cliënten met volwassen honden, die eerder een vuurwerkperiode hebben doorstaan en die met een pup of puber hond, die voor het eerst vuurwerk mee gaan maken. Zoals hierboven aangegeven vragen volwassen honden om een individuele benadering. Gezien de risicofactoren voor het ontstaan van angst voor harde knallen, is preventie van groot belang bij de jonge hond. Voorlichting en persoonlijk advies aan puppen- en pubereigenaren op basis van hondenras, leefomgeving en risico op exposure, is derhalve enorm waardevol ter voorkoming van het ontstaan van vuurwerkangst. Wij zetten hieronder een aantal belangrijke algemene adviezen voor u op een rijtje.

VOORBEREIDEN VAN EEN JONGE HOND OP DE EERSTE OUD EN NIEUW

De meeste pups zijn rond oud en nieuw een half jaar oud (meeste pups worden in het voorjaar geboren), maar sommige honden zijn nog maar net een paar maanden oud. Met name de pups van rond een half jaar zitten in de periode rondom oud en nieuw in de zogeheten "angstfase" (Scott & Fuller, 1965; Overall, 2013; Rooney et al., 2016), een gevoelige periode tussen ½-1 jaar, waar het hormonale stresssysteem in nauwe afstemming met een aantal aansturende hersenonderdelen (o.a. amygdala) wordt ge-fine-tuned. Een periode om voorzichtig alles geleidelijk aan toe te dienen en niets te forceren. Dit terwijl in de vuurwerkperiode natuurlijk de prikkels wel geforceerd wordt toegediend. U kunt



Hoe herken ik vuurwerkangst bij mijn hond?

Wanneer uw hond angstig is, kunt u dit zien aan angstgedrag. Het dier kan daarbij ook verschillende stresssignalen uiten.

Angstgedrag: een angstige hond heeft een lage staarhouding, oren plat in de nek en maakt zich klein, wil misschien wegkruipen of vluchten, deinst of duikt in elkaar en loopt mogelijk achteruit, trilt soms over het hele lichaam en heeft grote pupillen.

Stresssignalen bij de hond zijn o.a.: onrustig heen en weer lopen (conflictgedrag), niet willen eten, hijgen (zonder het arm te hebben), lippen aflikken (tongelen of beklikken), gapen (zonder moe te zijn), uitschudden, zich zelf krabben/bijten in de vacht, met een voorpootje omhoog blijven staan in stilstand (intentiepoot).



eigenaren bewust maken van deze gevoelige periode en wijzen op het belang om hun pup in deze periode goed te begeleiden om het ontwikkelen van vuurwerkangst op latere leeftijd te voorkomen.

Samen met je pup logeren: mocht een eigenaar in de gelegenheid zijn om te voorkomen dat de pup deze eerste vuurwerkperiode in deze gevoelige fase meemaakt, dan geniet dat natuurlijk altijd de voorkeur. Denk aan vuurwerkvrije bungalowparken.

Goede band vorming: een hond kan heel veel steun verlenen aan zijn baas. Dan moet de sociale band uiteraard wel goed zijn. Dit kan al beginnen door na aanschaf van de pup te starten met puppytraining, regelmatig basiscommando's te oefenen, fijne wandelingen maken, en veel te spelen met elkaar. Geef bij de eerste bezoeken aan de praktijk daarom altijd het advies mee voor puppytraining.

TROOSTEN OF NIET?

Voor een sociaal dier is het hebben van sociale contacten van groot belang. Bij mensen is zelfs betrekkelijk veel onderzoek beschikbaar naar gezondheidseffecten in aan- en afwezigheid van een sociale partner (Standford, 1981; Benson *et al.*, 2000, Vaisanen *et al.*, 2005). Ook zijn er publicaties beschikbaar over hoe je als mens in aanwezigheid van een sociale partner effectiever met stress kan omgaan (Kaplan, 1974; Sacher *et al.*, 1998). Dit fenomeen dat je als sociaal dier sneller en effectiever tot stressreductie en herstel kan komen door de aanwezigheid van een sociale partner waar je een goede band mee hebt, noemen we *social support*. Ofschoon er over stressreductie bij huisdieren in aanwezigheid van de mens als sociale partner aanzienlijk minder literatuur beschikbaar is, toonden Pettijohn *et al.* in 1977 reeds aan dat scheidingsangst bij pupjes gereduceerd kan worden door de aanwezigheid van een menspersoon.

In het kader van vuurwerkangst bij onze huisdieren lijkt er op internet een behoorlijke verwarring te zijn ontstaan ten aanzien van steunzoeken en steungeven en het al of niet belonen van

angstuïtingen bij huisdieren. Het is daarom zinvol om hier nader op in te gaan.

Om te beginnen is het goed om in het achterhoofd te houden dat het leervermogen bij angst zeker niet nul is, immers hoe zouden anders trauma's en fobieën ontstaan? Wel worden op het moment van extreme angsten alleen voor die context relevante aspecten aangeleerd (relevant in de zin van het overleven van het individu). Minder relevante dingen gaan het dier op dat moment voorbij. Nu spelen er twee dingen: enerzijds is bekend dat *social support* helpt en dat dit op de korte termijn het angstgedrag kan verminderen, maar de discussie draait ook of je bij herhaling, op de langere termijn angstgedrag kan vermeerderen juist omdat dit de positieve 'social support' oplevert. Of dit in een zeer angstige context nu juist het meest relevante aspect is waar een associatie zal ontstaan, is maar totaal de vraag en zal afhankelijk zijn van het individu en de context. Het dus niet helemaal voorspelbaar. Een veilig advies is dus, laat het huisdier bij angst, indien hij hiervoor kiest, lekker bij zijn eigenaar zitten. Daarbij is het wel van belang dat de eigenaar, zelf ook ontspannen is en zijn normale routines aanhoudt, ook met oud en nieuw: een boekje lezen, beetje tv kijken en het huisdier gewoon normaal aanspreken en afleiding geven en verder alle voorzorgsmaatregelen die al eerder zijn besproken (zie onze eerdere Infobrief (1) over vuurwerk, 2010).

Sommige honden geven slechts subtiele stresssignalen af zoals tongelen, kort snuffelen over de grond, uitschudden, stressgapen, hijgen. Door eigenaren deze stresssignalen te leren herkennen, kunnen zij ook adequater in gaan op de gedragsreacties van hun hond.

De effectiviteit van stressreductie door steungeven is naast een sterke sociale band ook afhankelijk van de coping strategie van de hond, dus de manier hoe een individueel dier met stress omgaat. Waarschijnlijk geeft een huisdier zelf aan waar zijn individuele oplossingsrichting zit bij (vuurwerk)angst: sommige dieren gaan liever onder bed of in de bench liggen, terwijl andere de voorkeur geven om bij de eigenaar te gaan liggen. Uitgangspunt is dat het dier leidend is, dus forceer een dier



nooit om bij een persoon (of op een plek) te gaan zitten bij vuurwerk als hij juist aangeeft liever weg te willen, en andersom, stuur een huisdier niet weg als hij juist bij iemand wil komen zitten, maar maak geen big business van zo'n moment. Het sleutelwoord voor dier en eigenaar is: Relax!

Vuurwerktraining?: In een dichtbevolkt land als Nederland, waar amper nog een locatie te vinden is waar rond oud en nieuw niet wordt geknald, heeft eigenlijk elke pup baat bij een vuurwerktraining. Echter, als de pup op een verkeerde manier wordt blootgesteld aan het geknal, kan het juist de eerste nare ervaring worden, die de angst voor harde geluiden oproept. Veel hondenscholen geven vuurwerktraining. Let daarbij echter op wie deze trainingen begeleidt en hoe groot de groepen zijn. Om de juiste begeleiding te bieden is het van belang dat degene die de cursus geeft ook gedragstherapeut is. Daarnaast is van belang dat er voldoende tijd en aandacht is voor de individuen en dat er dus bij voorkeur minder dan 8 pups/jonge honden in de groep zitten. Verwijs daarom altijd naar een vuurwerktraining van gediplomeerde en/of geaccrediteerde diergedragstherapeuten bij u in de buurt. U herkent hen aan een diploma van een opleiding als DogVision, Gaus Academy en/of aansluiting bij een beroepsvereniging zoals organisatie als de Nederlandse Vereniging van Gedragstherapeuten voor Honden (NVGH, voormalig Alpha) en/of een accreditatie bij instanties zoals stichting Certipet of de Stichting Platform Professionele Diergedragdeskundigen (SPPD).

VOOR ADVIES NAAR DE DIERENARTS

Ter preventie en behandeling van een angststoornis voor harde geluiden is het van groot belang dat diereigenaren tijdig professioneel advies en begeleiding weten te vinden. Eén van de mogelijkheden om cliënten te bereiken is door hen actief te benaderen en uit te nodigen voor advies over de vuurwerkperiode en angst voor harde geluiden. Dit kan bijvoorbeeld door het organiseren van een voorlichtingsavond of door een uitnodiging te sturen voor een individueel consult. Om u hierbij te helpen hebben wij voor de twee doelgroepen Ansichtkaarten laten ontwerpen, waarmee u cliënten kunt uitnodigen voor advies.

Bijgaand ontvangt u er vast twee van ons cadeau.

De Ansichtkaarten zijn desgewenst te bestellen in een oplage van 20 stuks door een email te sturen naar gedraghondkat@uu.nl.

Op de achterzijde van deze infobrief vindt u algemene tips en voorzorgsmaatregelen die u kunt meegeven aan eigenaren. Ook kunt u gebruik maken van onze publieksfolder, beschikbaar via <https://www.diergeneeskunde.nl/nieuws/2017/11/23/vuurwerkangst-bij-huisdieren/>. Daar vindt u de link naar de pdf-file, die u dubbelzijdig kunt uitprinten en dan dubbel kan vouwen tot folderformaat.

Deze en andere infobrieven zijn ook digitaal beschikbaar op onze website: http://www.diergeneeskunde.nl/ziektebeeld/gedragsproblemen_gezelschapsdieren/gedragsproblemen-bij-gezelschapsdieren/meer_weten_gedragsproblemen/



Aanvullende adviezen voor een rustige jaarwisseling

U kunt er veel zelf aan doen om de jaarwisseling voor het huisdier gemakkelijker te maken. Dit begint al met een goede voorbereiding:

1. Laat uw hond overdag extra lang uit (op een rustige locatie waar nog geen vuurwerk wordt afgestoken), zodat de hond lekker moe is.
2. Geef uw huisdier veel afleiding. Begin hier al mee in de middag, ruim voordat het vuurwerk begint: bijvoorbeeld met een kauwstaaf, voerspelletjes (voor veel diersoorten op de markt), bewegingsspelletjes voor katten. Bijvoorbeeld een lekker gevulde Kong® voor honden en een gevulde Pipolino® (een voerspelletje) voor katten.
3. Sluit gordijnen op tijd, zodat uw dier het vuurwerk niet kan zien.
4. Zet de radio of TV aan (let er wel op, dat er geen programma's zijn met harde geluiden).
5. Laat uw dier zelf een rustig plekje zoeken.
6. Probeer zelf zoveel mogelijk rustig te blijven en doe gewoon de dingen die u normaliter 's avonds ook doet.
7. Ben uw dier tot steun, maar voorkom het aanleren van angstgedrag. Hoe doet u dat? U steunt uw dier al door het preventief af te leiden en samen te spelen, of simpelweg door er te zijn. (zie kader).

EXTRA HULPMIDDELEN

Voor een rustgevende, kalmerende werking kunt u bij honden de Adaptil® (voormalig DAP®, Dog Appeasing pheromone) verdamper en/of halsband gebruiken en voor katten de Feliway® verdamper. Voor konijnen is er een Rabbit Appeasing Hormone (Securabbit®). Ook zijn er voedingssupplementen beschikbaar voor hond en kat zoals Zylkène®, Telizen®, Calmex®, Adaptil® tabletten etc., of het Royal Canin Calm Diet®. Deze lijken in de praktijk bij milde angsten redelijke effecten te boeken. Naast deze algemene voorzorgsmaatregelen heeft u ook de mogelijkheid om gedragsmedicatie in te zetten. Afhankelijk van het individuele dier en de gestelde diagnose, kunt u in het algemeen

kiezen voor of een snel en kort werkend kalmeringsmiddel of een langzaam, langdurig werkend middel.

Voor acute stressmomenten kunt u Dexmedetomidine oromucosal gel voor honden (SILEO®) of alprazolam meegeven. Sileo is een alfa2 receptor agonist en alprazolam een GABA receptor agonist. In de lage dosering werkzame stof zijn beide middelen angstremmend en niet sedatief.

Op de site van Sileo staat een instructie video voor eigenaren: sileodog.com.

In de bijsluiter van de Apotheek Diergeneeskunde vindt u de beschrijving van het gebruik van alprazolam rond de feestdagen. <https://www.diergeneeskunde.nl/media/filebank/737992738cdc4bd19beaf85b07a145b.pdf>

Voor de langer termijn adviseren wij Clomipramine (Clomicalm®). Clomipramine remt de heropname van serotonine (en noradrenaline) ter hoogte van het centraal zenuwstelsel. Dit versterkt de neuroplasticiteit van het serotonerge hersensysteem, vermindert het angstgevoel en verbetert daarmee het emotioneel evenwicht. Hierdoor wordt niet alleen het welzijn van het dier bevorderd, maar deze wordt ook toegankelijker voor training. NB: De startdosering voor honden is 2x daags 2 mg/kg LG. De effecten van Clomicalm zijn na ongeveer 4 tot 6 weken te verwachten (na 8 weken is echter pas het optimale effect van de startdosering te beoordelen). Omdat het effect van Clomicalm enkele weken op zich laat wachten kan het zinvol zijn om in deze opbouwfase andere beschikbare hulpmiddelen als feromonen en/of voedingssupplementen in te zetten.

Vraag de eigenaren om het gedrag van de hond in de weken na oud en nieuw te monitoren om te bepalen of en wanneer de clomicalm weer kan worden afgebouwd. Blijf het gedrag van de hond tijdens het afbouwen ook zorgvuldig monitoren, zodat bij een eventuele terugval de dosering langer kan worden aangehouden, dan wel weer kan worden verhoogd. (verdere informatie leest u in onze vuurwerkbrieff, 2015).

